

УДК 349.3

<https://doi.org/10.34142/23121661.2023.37.15>

orcid. org / 0000-0002-0952-0307

© Мусіюк Т.В., 2023

Т.В. Мусіюк

**ПОНЯТТЯ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ:
ОКРЕМІ ДИСКУСІЙНІ ПИТАННЯ СУТНОСТІ
ПОНЯТЬ «СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ»
ТА «СОЦІАЛЬНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ»**

Т. Musiiuk

**THE CONCEPT OF SOCIAL PROTECTION:
SEPARATE DEBATABLE ISSUES OF THE
ESSENCE OF THE CONCEPTS «SOCIAL
PROTECTION» AND «SOCIAL SECURITY»**

***Анотація.** У статті «Поняття соціального захисту населення. Пріоритетні напрями розвитку соціального захисту в Україні» автором було розглянуто захист громадян від ризиків залишитися без роботи (відповідно – залишитися без необхідних засобів для існування), утрати повної, часткової або тимчасової працездатності, втрати годувальника, забезпечення гідного існування в старості, а також в інших випадках, передбачених чинним законодавством, що є основною метою конституційного права громадян на соціальну допомогу від держави. У цьому дослідженні автором за мету статті було поставлено розкриття сутності, юридичної природи та співвідношення понять «соціальний захист» та «соціальне забезпечення».*

Автор також звернув увагу на таке трактування права на соціальний захист, яке закріплене в Конституції України, спричинило чимало наукових дискусій стосовно деяких задекларованих позицій законодавця. Відсутність у чинному законодавстві України єдиного уніфікованого понятійного апарату формулювання єдиних термінів для однотипних суспільних явищ та законодавче їх закріплення призводить до того, що різними авторами поняття «соціальний захист» трактувалося виходячи з суб'єктивного розуміння процесів, що відбуваються в економіці країни та їх вплив на конкретні правові інститути. Сьогодні сформувалася велика кількість тлумачень визначення поняття «соціальний захист». Їх можна розділити на такі основні групи.

Аналізуючи наукові праці звернено увагу на те, що більшість авторів розрізняють поняття «соціальний захист» і «соціальне забезпечення», вважають, що соціальне забезпечення є складовою частиною соціального захисту; соціальний захист розглядається в двох значеннях: у широкому – як систему організаційно-правових та економічних заходів щодо забезпечення соціальних прав людини і громадянина в державі та вузькому – як систему

спеціальних заходів щодо захисту окремих категорій працівників і населення з огляду на особливості їх професійного та соціального статусу.

У статті «Поняття соціального захисту населення. Пріоритетні напрями розвитку соціального захисту в Україні» автором були зроблені певні пропозиції.

Ключові слова: соціальний захист, соціальне забезпечення, економічний захист населення, права, засоби існування.

Annotation. In the article "The concept of social protection of the population. Priority directions of social protection development in Ukraine" the author considered the protection of citizens from the risks of being unemployed (respectively - to be left without the necessary means of subsistence), loss of full, partial or temporary disability, loss of breadwinner, ensuring a decent existence in old age, as well as in other cases provided by current legislation, which is the main purpose of the constitutional right of citizens to social assistance from the state. In this study, the author aimed to reveal the essence, legal nature and correlation of the concepts of "social protection" and "social security". Studying the works of domestic scholars who considered in the national legal literature the concept of social protection (in the modern sense) appeared at the beginning of "perestroika" - in connection with Ukraine's transition from a planned economy to a market economy. Job cuts, rising prices, huge inflation - this necessitated paying attention to the protection of ordinary people.

The author also drew attention to such an interpretation of the right to social protection, which is enshrined in the Constitution of Ukraine, caused a lot of scientific discussions about some declared positions of the legislator. The absence in the current legislation of Ukraine of a single unified conceptual apparatus for the formulation of uniform terms for similar social phenomena and their legislative consolidation leads to the fact that different authors interpreted the concept of "social protection" based on a subjective understanding of the processes taking place in the country's economy and their impact on specific legal institutions. At the moment, a large number of interpretations of the definition of "social protection" have been formed. They can be divided into the following main groups.

Analyzing scientific works, he drew attention to the fact that most authors distinguish between the concepts of "social protection" and "social security", believe that social security is an integral part of social protection; social protection is considered in two senses: in a broad sense - as a system of organizational, legal and economic measures to ensure the social rights of man and citizen in the state and narrow - as a system of special measures to protect certain categories of workers and the population, taking into account the peculiarities of their professional and social status.

In the article "The concept of social protection of the population. Priority directions of social protection development in Ukraine" the author made certain proposals.

Key words: social protection, social security, economic protection of the population, rights, means of subsistence.

Постановка проблеми. У сучасному світі важко знайти державу, яка б не приділяла уваги стану соціального захисту населення. Безумовно, рівень соціального захисту безпосередньо залежить, по-перше, від розвитку економіки, по-друге, від політики держави у сфері соціальної підтримки громадян. Відповідно, стан розвитку держави, зростання внутрішнього валового продукту,

національна безпека держави залежить від стабільності суспільства, яка неможлива без впевненості громадян у своєму майбутньому.

Відповідно до ст. 1 Конституції України «Україна є суверенна і незалежна, демократична, соціальна, правова держава» [1, с. 1]. Таким чином, питання соціального захисту в Україні є першочерговими та забезпечуються конституційними приписами відповідних статей, які забезпечують належну реалізацію громадянами їх права на соціальний захист.

Захист громадян від ризиків залишитися без роботи (відповідно – залишитися без необхідних засобів для існування), втрати повної, часткової або тимчасової працездатності, втрати годувальника, забезпечення гідного існування в старості, а також в інших випадках, передбачених чинним законодавством – є основною метою права громадян на соціальну допомогу від держави.

Соціальний захист громадян у державі складається із заходів економічного, правового та організаційного характеру, які направлені на реалізацію державою своєї основної функції – забезпечення гідного життя громадян на рівні стандартів, чинних у державах з розвитком ринкової економіки.

Іншими словами, система соціального захисту громадян – це система гарантій у політичній, правовій та економічній діяльності держави, спрямованої на створення умов для забезпечення усіх громадян держави засобів існування.

Аналіз останніх досліджень. Питанням соціального захисту присвячено чимало уваги в наукових працях таких учених, як І. О. Горбань [22], М. М. Клемпарський [26], П. Д. Пилипенко [16], С. М. Прилипко [28], С. М. Синчук, І. М. Сирота [13; 19], Б. І. Сташків, С. О. Устинов [12], Л. П. Шумна, М. І. Чорна [25], О. М. Ярошенко [20] та ін. Стосовно співвідношення поняття «соціальний захист» та «соціальне забезпечення» думки вчених досить неоднозначні. Одні вважають, що поняття «соціальний захист» та поняття «соціальне забезпечення» є синонімами (С. О. Устинов [12, с. 94], І. М. Сирота [13, с. 9], Г. Гончарова, В. Жернаков, С. Прилипко [14, с. 138–139]), інші – що «соціальне забезпечення» є складовою частиною соціального захисту (П. Д. Пилипенко [15, с. 4–5], Л. Ю. Малюга [16, с. 51]). Проте питання співвідношення понять «соціальний захист» та «соціальне забезпечення» потребують подальшого дослідження.

Формулювання мети статті (постановка завдання). Метою статті є визначення сутності та співвідношення понять «соціальний захист» та «соціальне забезпечення», її змістовного наповнення, юридичної природи.

Виклад основного матеріалу дослідження з новим обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Саме поняття «соціальний захист» отримало своє офіційне закріплення в США під час Великої депресії 1929–1933 рр. Економічна криза 1929–1933 рр. особливо глибоко вразила США: загальний обсяг промислової продукції скоротився до 53% докризового рівня; розорилися сотні тисяч фермерів; збанкрутували 5 тис. банків. Особливої гостроти фінансова криза

набула навесні 1933 р.: мільйони дрібних вкладників втратили свої заощадження і перетворилися на жебраків [2].

Наявність величезної кількості осіб, що залишилися без засобів для існування, відсутність будь-яких засобів економічного захисту населення країни – стало загрозою політичному устрою США. Холод, голод країни привели до збільшення смертності серед незахищених верств населення. Американський лікар Френсіс Еверетт Таунсенд вніс пропозицію про відновлювану пенсію по старості під час Великої депресії, відому як «План Таунсенда», яка спонукала на створення системи соціального забезпечення в країні адміністрацією Рузвельта. У 1935 році з ініціативи президента Рузвельта Конгрес США ухвалив закон Social Security Act of 1935 (у прямому перекладі – Акт про соціальну безпеку) [3].

Саме слово Security має у своєму вживанні значення слів «безпека», «охорона», «захист», «забезпечення», «гарантування». Надалі словосполучення Social Security набула поширення в документах МОП і закріпилося в значенні словосполучень «соціальний захист».

Прийнята в 1952 году Конвенція МОП про мінімальні норми соціального забезпечення №102 [4], проголосила право всіх членів суспільства на соціальну допомогу, незалежно від трудового стажу та розміру виплачених страхових внесків за такими напрямками: медичне обслуговування, виплати з хвороби, допомога з безробіття, пенсії по старості, пенсії з виробничого травматизму, допомога у зв'язку з народженням дитини, сімейна допомога, допомога з інвалідності, допомога з нагоди втрати годувальника.

У Конвенції зафіксовано базовий принцип рівноправності при наданні соціальної допомоги – усі держави, які ратифікували Конвенцію, зобов'язуються надавати на своїй території громадянам будь-якої іншої держави-члена МОП, а також біженцям та особам без громадянства однакові зі своїми громадянами права, що стосуються встановлених Конвенцією видів соціального забезпечення. Країнам, які не досягли необхідного рівня розвитку економіки та системи медичного обслуговування населення, надається змога ратифікувати Конвенцію, на початковому етапі тимчасово вилучивши деякі аспекти при обґрунтуванні причин таких виокремлень у щорічних доповідях, які надаються в МОП. Надалі концепція МОП знайшла своє відображення в документах Європейського союзу: у Європейському кодексі соціального забезпечення (1968 р.) [5], Європейській соціальній хартії (переглянутої) [6] та ін.

У вітчизняній юридичній літературі поняття соціального захисту (в сучасному розумінні) з'явилося на початку «перебудови» – у зв'язку із переходом України від планової економіки до ринкової. Скорочення робочих місць, підвищення цін, величезна інфляція – це обумовило необхідність звернути увагу на захищеність простих людей. Чинний за радянських часів термін «соціальне

забезпечення» вимагав ширшого розуміння визначення інституту соціального захисту населення, тому в 1992 році систему органів соціального забезпечення перейменували в систему органів соціального захисту населення.

Конституція України проголосила, що «Громадяни мають право на соціальний захист, що включає право на забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом» [1, с. 46].

Таке трактування права на соціальний захист, закріплене в Конституції України, спричинило чимало наукових дискусій стосовно деяких задекларованих позицій законодавця.

Перше, у ч. 1 ст. 46 Конституції України звернення до «громадян», на наш погляд, є некоректним. Це можна витлумачити таким чином: звернення до «громадян» у Конституції України має на увазі громадян України. У зв'язку з цим законодавець ніби відхрещується від іноземних громадян та осіб без громадянства, що безперечно суперечить ратифікованим в Україні Загальної декларації прав людини [7, ст. 22, 25], Європейської соціальної хартії [6, ч. I п. 12, 13, 14, 23, 30; ч. II, ст. 12, 13], де мова йде про «кожну людину». Ми приєднуємося до пропозиції Ю. Кириченко про необхідність заміни в ч. 1 ст. 46 Конституції України словосполучення «громадяни мають право» на «кожна людина має право» [8, с. 52]. На

На звуження кола осіб, носіїв прав, свобод та обов'язків при застосуванні терміну «людина» чи «громадянин» замість слова «кожна» також звертає увагу П. Рабінович [9, с. 100].

Заміна в ч. 1 ст. 46 Конституції України словосполучення «громадяни мають право» на «кожна людина має право» безумовно приведе у відповідність ч. 1 ст. 46 до ч. 1 ст. 26 Конституції України, де закріплено положення, що «Іноземці та особи без громадянства, що перебувають в Україні на законних підставах, користуються тими самими правами і свободами, а також несуть такі самі обов'язки, як і громадяни України ...», та буде відповідати вимогам ратифікованих Україною Конвенцій 102 «Про мінімальні норми соціального забезпечення» [4], Конвенції 118 «Про рівноправність громадян країни та іноземців і осіб без громадянства у сфері соціального забезпечення» [10], і значно розширить коло носіїв цього права «порівняно з тим, яке визначено у нинішньому тексту (зокрема, у ч.1 ст. 46)» [11, с. 57].

Щодо тлумачення словосполучення в Конституції України «...соціальний захист, що включає право на забезпечення...», думки вчених також розділилися.

Так, Ю. Кириченко вважає, що це словосполучення потрібно вилучити з тексту ч. 1 ст. 46 Конституції України та замінити терміном «соціальне

забезпечення», «якого буде достатньо для охоплення всіх його форм і видів» [8, с. 52].

С. О. Устинов зазначає, що закріплене в ч. 1 ст. 46 Конституції України словосполучення «громадяни мають право на соціальний захист що включає право на забезпечення...» є дефініцією, а термін «соціальне забезпечення» є складником поняття «соціальний захист», і тому не буде помилкою для законодавчого визначення зазначених вище понять використовувати ці терміни як синоніми [12, с. 94].

Такої ж думки стосовно визначення понять притримується І. М. Сирота, який зазначає, що використання терміна «соціальний захист» в Конституції України не применшує значення терміна «соціальне забезпечення», оскільки вважає ці обидва терміни синонімами [13, с. 9].

На думку Г. Гончарової, В. Жернакова, С. Приліпка, розривати зазначені два терміни недоцільно, оскільки, виходячи з частини першої статті 46 Конституції України, їх необхідно вважати синонімами [14, с. 138–139].

П. Д. Пилипенка [15, с. 4–5] та Л. Ю. Малюга [16, с. 51], навпаки вважають, що ототожнення цих понять є недоцільним, оскільки вони різні за значенням та опосередковують дещо відмінні між собою суспільні явища, котрі співвідносяться як частина і ціле. Тобто «соціальний захист» є поняттям досить містким та ширшим за змістом, на відміну від «соціального забезпечення», що властиве для системи суспільних відносин, які існують в сфері такого захисту.

Відсутність у чинному законодавстві України єдиного уніфікованого понятійного апарату формулювання єдиних термінів для однотипних суспільних явищ та законодавче їхнє закріплення призводить до того, що різними авторами поняття «соціальний захист» трактувалося виходячи з суб'єктивного розуміння процесів, що відбуваються в економіці країни та їх вплив на конкретні правові інститути. На цей момент сформувалася велика кількість тлумачень визначення поняття «соціальний захист». Їх можна розділити на такі основні групи.

Одні автори розглядають соціальний захист як одну з *основних функцій держави та пов'язують із соціальною політикою держави*.

Так, С. Приходько вважає, що соціальний захист як функція держави є системою правових, економічних і організаційних заходів, спрямованих на забезпечення всіх громадян рівними можливостями досягнення життєвого рівня для себе та своєї сім'ї, соціальної підтримки і допомоги на випадок певних обставин, наприклад непрацездатності, хвороби, безробіття тощо [17, с. 20].

На думку І. Сироти, соціальний захист належить до функції держави, яка піклується про матеріальне забезпечення непрацездатних громадян [18, с. 4].

Інші автори розглядають соціальний захист як *діяльність держави в межах державного управління*.

І. С. Ярошенко розглядає соціальний захист як діяльність держави, яка здійснюється в межах державного управління та спрямована на запобігання ситуаціям соціального ризику в нормальному житті особи, що забезпечує підтримання оптимальних умов життя й закріплена в системі правових норм щодо регулювання суспільних відносин, які складаються при задоволенні потреб особи в належному матеріальному забезпеченні із спеціальних фондів через індивідуальну форму розподілу, замість оплати праці чи як доповнення до неї у випадках, передбачених законодавством, у розмірі не нижчому від гарантованого державою мінімального рівня [19, с. 24].

Н. Стаховська стверджує, що законодавець до соціального захисту намагається віднести різні державницькі заходи матеріально-побутового, медичного, культурно-освітнього й іншого характеру, через які виявляється турбота держави про підростаюче покоління, про громадян, які перебувають у складних життєвих ситуаціях і потребують допомоги, про громадян, які мають особливі заслуги перед Батьківщиною і, фактично, про все населення України [20, с. 47].

О. І. Горбань вважає, що соціальний захист – це діяльність, точніше – політика держави, спрямована на створення таких соціально-економічних умов, які б унеможливили настання соціальних ризиків для суспільства, тому термін «соціальне забезпечення» є складником поняття «соціальний захист» [21, с. 44].

С. О. Устинов зазначає, що соціальний захист – це діяльність соціально орієнтованої держави, яка здійснюється через комплекс організаційно-правових та соціально-економічних заходів, метою яких є: по-перше, створення для працездатних громадян належних умов для забезпечення своїх соціально-економічних та духовних потреб; по-друге, гарантоване забезпечення громадянам, які потребують соціальної допомоги, рівня життя не нижче від прожиткового мінімуму [22, с. 94].

А. Гончаров визначає соціальний захист як правову категорію, яка охоплює сукупність правових норм, що регулюють суспільні відносини, спрямовані на запобігання ситуаціям соціального ризику в нормальному житті особи та на підтримання оптимальних умов життя [23, с. 129].

М. Чорна розкриває соціальний захист – як систему економічних, соціальних, правових, організаційних заходів, що забезпечує працездатній людині й громадянину відповідні умови для поліпшення свого добробуту за рахунок особистого трудового внеску, а непрацездатним та соціально вразливим верствам працездатного населення – гарантії в користуванні суспільними фондами споживання, матеріальну підтримку, зниження податків [24, с. 156].

Більшість авторів розрізняють поняття «соціальний захист» і «соціальне забезпечення», вважають, що соціальне забезпечення є складником соціального захисту; соціальний захист розглядається у двох значеннях: у широкому – як

систему організаційно-правових та економічних заходів щодо забезпечення соціальних прав людини й громадянина в державі та вузькому – як систему спеціальних заходів щодо захисту окремих категорій працівників і населення з огляду на особливості їхнього професійного та соціального статусу.

Схожої думки дотримується М. М. Клемпарський – «соціальний захист охоплює термін «соціальне забезпечення», тобто соціальний захист – це поняття ширше, що містить у собі елементи, які не входять до складу соціального забезпечення. У зв'язку з цим завдання правової науки полягає в тому, щоб визначити та обтрушувати це поняття» [25, с. 91].

М. Копетюк вважає, що «поняття «соціальний захист» слід розглядати й у вузькому, і в широкому розуміннях. У вузькому розумінні «соціальний захист» є складною багаторівневою системою, структура якої представлена соціальним страхуванням, соціальним забезпеченням та соціальними стандартами й гарантіями держави населенню, що комплексно взаємодіють та сприяють ефективному функціонуванню механізму системи соціального захисту населення країни. А в широкому розумінні «соціальний захист» слід розглядати як систему соціальних та економічних прав, обов'язків і гарантій, законодавчо закріплених державою і реалізованих її соціальною політикою з метою надання кожному члену суспільства, незалежно від його походження, соціального й майнового стану, расової та національної приналежності можливості вільно розвиватися, максимально повно реалізувати себе, свої здібності через забезпечення, як гідного рівня життя, так соціальної справедливості» [26, с. 68].

С. М. Прилипко, навпаки, критично ставиться до правової позиції, відповідно до якої соціальний захист містить і соціальне забезпечення, а також є комплексом організаційно-правових та економічних заходів, спрямованих на забезпечення добробуту кожного члена суспільства в конкретних економічних умовах. Він акцентує увагу на необхідності внесення змін до ст. 46 Конституції України, а саме: термін «право на соціальний захист» замінити на більш широкий та місткий – «право на соціальне забезпечення» [27, с. 13].

Щоб виробити свою думку щодо співвідношення понять «соціальний захист» і «соціальне забезпечення» спробуємо проаналізувати зміст цих двох понять та його взаємозв'язок.

Відповідно до тлумачення словника української мови захист – це «заступництво, охорона, підтримка» [28]. Якщо розглядати зміст усіх трьох зазначених слів за допомогою того ж словника української мови, то виходить, що заступництво – це «оборона кого-небудь від неприємних дій»; охорона – це «організована група, що охороняє кого-, що-небудь»; підтримка – це «те, що зберігає чю-небудь життєздатність, підкріплює, зміцнює кого-небудь» [28].

Висновки. Таким чином, соціальний захист – це конкретна соціально-економічна практична діяльність держави, спрямована на визначення та

виявлення актуальних напрямів можливих ризиків, зокрема й соціального, економічного, професійного характеру; запобігання неприємним діям спеціально уповноваженими органами держави та встановлення порядку забезпечення гідних умов життя та вільного розвитку всіх груп населення (працездатних, непрацездатних, соціально вразливих тощо) соціальної держави.

Забезпечення – це матеріальні засоби до існування [28]. Або, можливо, визначити соціальне забезпечення «як систему суспільних відносин, що існують для створення достатніх умов життя і діяльності осіб, які з незалежних від них обставин втратили засоби до існування, завдяки мережі соціального страхування, бюджету та іншого фінансування» [15, с. 6].

Іншими словами, діяльність держави, спрямована на визначення та виявлення актуальних напрямів можливих ризиків у суспільстві (виявлення кризових явищ в економіці держави, створення додаткових робочих місць, стимулювання підприємництва та інше) – це буде соціальний захист населення.

Соціальне забезпечення – це заходи забезпечення матеріальними засобами та соціальними послугами населення конкретних осіб у разі настання соціальних ризиків (інвалідність, старість, хвороба, утрата годувальника, вагітність та пологи тощо).

На основі викладеного можемо зробити висновок, що поняття «соціальний захист» і «соціальне забезпечення» необхідно сприймати як ціле та його складники, де цілим є «соціальний захист», а складниками – «соціальне забезпечення».

Література

1. Конституція України : офіц. текст. Київ : КМ, 2003. 96 с.;
2. Велика депресія у США. URL : <https://buklib.net/books/32452>;
3. Москаленко В. В. Сутність соціального захисту та його місце в політиці соціальної держави. URL : http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/8399/Moskalenko_Sutnist.pdf?sequence=1&isAllowed=y;
4. Про мінімальні норми соціального забезпечення. Конвенція 102. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_011#Text;
5. Європейський кодекс соціального забезпечення. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_329#Text;
6. Європейська соціальна хартія (переглянута). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_062#Text;
7. Загальна декларація прав людини. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text;
8. Кириченко Ю. Право людини на соціальне забезпечення в конституційних нормах України та зарубіжних держав: порівняльно-правовий аналіз. *Научно-практичне правове видання Республіки Молдова «Національний юридичний журнал : теорія і практика»*. 2014. № 6 (10). С. 51–55;
9. Рабінович П. Конституційне забезпечення прав людини і громадянина в Україні: основні напрямки удосконалення. *Наукові праці Одеської юридичної академії*. URL : http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/546/Rabinovich_P_M_Konst_zabezp_prav_lyudini.pdf?sequence=1&isAllowed=y;
10. Конвенція 118 Про рівноправність громадян країни та іноземців і осіб без громадянства у сфері соціального забезпечення. https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/ed_norm/normes/documents/normative-instrument/wcms_c118_ru.htm;
11. Рабінович П. Конституційні гарантії прав людини і

громадянина: можливості модернізації в Україні. *Право України*. 2012. № 8. С. 50–59;

12. Устинов С.О. Співвідношення термінів «соціальний захист» та «соціальне забезпечення» в законодавстві України. *Юридична наука і практика*. 2011. № 2. С. 90–95; **13.** Сирота І.М. Право соціального забезпечення в Україні : учебник. Харьков: Одиссей, 2000. 384 с.;

14. Гончарова Г. Підручник з пенсійного забезпечення є, але чи є пенсійне право? Г. Гончарова, В. Жернаков, С. Прилипко. *Право України*. 1998. № 12. С. 138–139; **15.** Право соціального забезпечення України: Навчальний посібник / За заг. ред. П.Д. Пилипенка. Вид. 3-є, змін. і доп. Київ: Істина, 2012. 232 с.;

16. Малюга Л. Ю. Юридична природа поняття «соціальний захист дітей-інвалідів». *Юридичний вісник*. 2014. № 1. С. 49–54; **17.** Приходько С. Держава і соціальний захист громадян. *Право України*. 1999. № 2. С. 22–26; **18.** Сирота І. М. Право пенсійного забезпечення в Україні. К., 1998. 408 с.;

19. Ярошенко І. С. Організаційно-правові форми соціального захисту людини і громадянина в Україні: Дис. ... канд. юрид. наук. К., 2006. 219 с.;

20. Стаховська Н.М. Відносини в праві соціального забезпечення: дис... канд. юрид. наук: 12.00.05. К. 2000. 203 с.;

21. Горбань І.О. Визначення сутності та співвідношення понять «соціальний захист» та «соціальне забезпечення». *Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу «Києво-Могилянська академія»*. 2014. Т. 239. Вип. 237. С. 42–46; **22.** Устинов С.О. Співвідношення термінів «соціальний захист» та «соціальне забезпечення» в законодавстві України. *Юридична наука і практика*. 2011. № 2. С. 90–95;

23. Андрій Гончаров. Поняття соціального захисту. *Право соціального забезпечення*. № 10, с. 126–129. Київ-2016. Інститут законодавства Верховної Ради України. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/15757/32-Goncharov.pdf?Sequence> ;

24. Чорна М. Сутність права громадян на соціальний захист. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 4. С. 151–156; **25.** Клемпарський М.М. Співвідношення термінів «соціальний захист» та «соціальне забезпечення» в законодавстві України. *Право і безпека*. 2003. № 3. Т. 2. С. 90–92; **26.** Копетюк М. Нормативно-правові аспекти визначення понять «соціальний захист» і «соціальне забезпечення». *Історико-правовий часопис*. 2019. № 1 (13). С. 66–69;

27. Прилипко С.М. Предмет права соціального забезпечення : автореф. дис. ...д-ра юрид. наук: 12.00.05 Харків, 2007. 42 с.;

28. Словник української мови. *Академічний тлумачний словник* (1970-1980) URL: <https://slovnyk.ua/index.php?sword=%D0%B7%D0%B0%D1%85%D0%B8%D1%81%D1%82>.